

Autorstvo Petoknjižja (Tora)

Monika Bajić
Biblijski institut, Zagreb
mbajic@bizg.hr

UDK:27-242
Stručni članak
Primljeno: 4, 2015.
Prihvaćeno: 9, 2016.

Sažetak

Članak je sažet pregled povijesnog i suvremenog razvoja istraživanja Petoknjižja u starozavjetnoj teologiji. Cilj je članka pružiti informacije o mogućoj potvrdi Mojsijeva autorstva. Shodno tomu, sažeto su prikazani dokumentarna hipoteza, fragmentarna i dopunska hipoteza, kriticism forme, tradicijsko-povijesni kriticism, kanonski i književni kriticism koji su pomogli otkrivanju ili utvrđivanju identiteta autora Tore. U svrhu boljeg razumijevanja navedenih hipoteza i kriticisma, uvršten je kratak opis J, E, D i P izvora.

Ključne riječi: Petoknjižje, autorstvo, Mojsijevo autorstvo, Tora, dokumentarna hipoteza, fragmentarna i dopunska hipoteza, kriticism forme, tradicijsko-povijesni kriticism, kanonski i književni kriticism.

U doslovnom smislu, Petoknjižje¹ (ili Tora) je anonimni tekst, ali tradicionalno stajalište podržava stav da je autor teksta Mojsije (Carpenter 1986, 751–52). Ipak, dolaskom humanizma i renesanse, osjećaj intelektualne slobode i istraživački polet doveli su do činjenice da su mnogi počeli čitati Bibliju kritički, pokušavajući osporiti njen tekst, kao i tradicije i vjerovanja koje nastaju iz njega (Alexander 2003, 61–63). Jedan od najčešće napadanih uvjerenja Mojsijevsko je autorstvo Tore. Od tada pa sve do danas u tijeku je rasprava između konzervativnih teologa, koji podržavaju Mojsijevsko autorstvo Petoknjižja, i liberalnih teologa, koji

1 Petoknjižje je izvedeno od grčke riječi *pentateuchos*, što znači pet tomova knjiga, poznatih pod nazivom Knjige Mojsijeve. Preuzeto iz grčkog prijevoda LXX (Carpenter 1986).

tvrdi da postoji nekoliko autora ili urednika (Mojsije je možda i sudjelovao u stvaranju Petoknjižja, kao dio usmene tradicije Izraela) (Alexander 2003, 61–63). Stoga ćemo ukratko ponoviti povijest istraživanja Petoknjižja (zbog nedostatka prostora, samo glavne koncepte).

Za i protiv Mojsijeva autorstva

U razdoblju od gotovo 3000 godina malo tko je osporavao Mojsijevsko autorstvo Tore, uglavnom zbog toga što nije bilo kritičnih istraživanja, „umjesto toga cilj je bio naglasiti božansko podrijetlo i AUTORITET Petoknjižja“ (Houtman). Razni povjesničari, teolozi i mislioci zastupaju ovo mišljenje. Židovsko je svjedočanstvo jedinstveno – Talmud (vidi *b. Sanh.* 21b–22a; *b. B. Bat.* 14b), Mišna (usp. *m. Abot* 1:1) i Novi zavjet (vidi Luka 24,27.44; itd.) (Arnold 2003, 622). Filon Aleksandrijski svojim je pisanim djelima oduševljeno stao u obranu Mojsijeva autorstva i njegove uloge kao Božjeg tumača (Soninno 2010, 245). Židovski povjesničar Josip Flavije (*Ant.* 4.8.48 §326) također je potvrdio Mojsijevo autorstvo (Arnold 2003, 622).²

Kršćanska tradicija slijedi židovsku. Crkveni oci (Klement Rimski, Justin Mučenik i Irenej Lionski itd.) izražavaju isto vjerovanje (Carpenter 1986, 3: 743). Ipak, oko 3. stoljeća koncept Ezre kao autora postaje prilično dominantan (usp. 2 ESD 14:19-48). Vjerovalo se u početku da je Toru napisao Mojsije, da bi kasnije bila spaljena, a nakon toga „čudom je ponovno napisana od strane književnika“ (Soninno 2010, 247). Kasnije, očiti problemi vezani uz tekst Petoknjižja bili su sve više i više istaknuti, kao na primjer, razlog zašto Mojsije nije pisao u prvom licu ili izvještaj o Mojsijevoj smrti i razdoblju žalosti za njim u Ponovljenom zakoniku 34,5–9 i dvostruki³, a ponekad i trostruki izvještaji o istim događajima. Nadalje, druge prividne razlike i nesuglasice primijećene su, na primjer, u Postanku 7,15 – Noa okuplja po dvije od svake vrste životinja, dok Post 7,2–3 kaže preciznije sedam parova životinja; Post 7,11.17.24 i 8,3 navodi određene vremenske intervale od poplave, koje je teško uskladiti, a Post 14,14 spominje teritorij Danova plemena iako je Dan dobio teritorij tek nakon Mojsijeve smrti (Suci 18). Dakle, čak

- 2 I ovo uvjerenje ostaje nepromijenjeno sve do 17. stoljeća, kada su nekoliko istaknutih filozofa, poput Spinoze i B. T. Hobbsa, objavili svoj rezultat da je Ezra zaslužan za Petoknjižje (Arnold 2003, 622). Oni nisu bili u potpunosti protiv Mojsijeva autorstva; stihovi poput: Izl 17,14; 24,4; Br 33,2 i Pnz 31,9 imaju veliki značaj, ali su istaknuli kako prekomplikiran sastav Petoknjižja ne može biti djelo jednog autora (usp. Houtman).
- 3 Dva izvješća o stvaranju, dva opisa saveza Abrahamova s Bogom, dva događaja u kojima je Abraham Saru predstavio kao sestru, dva izvješća o Jakovu u Betelu, dva događaja gdje Mojsije daje vodu iz stijene, oba puta u Meribu itd.

i prije prosvjetiteljskog doba, nekoliko je autora primijetilo odstupanja i uskoro počelo jasnije artikulirati svoje pretpostavke (Carpenter 1986, 3: 742–43). S pojavom razdoblja prosvjetiteljstva nastaju nova proučavanja Petoknjižja i sa sobom nose novi kritički pristup.

Kriticizmi i hipoteze

Kriticizam izvora⁴ (ili starija dokumentarna hipoteza)

Kao rezultat prosvjetiteljskog doba, rođen je kriticizam izvora. Jean Astruc⁵ napisao je i objavio svoja istraživanja o Postanku 1753. godine. Njegove su ga studije dovele do uvjerenja da je „Mojsije pisao Postanak pomoću izvora drevnih memoara“ (Carpenter 1986, 744). Astruc je identificirao dva izvora koja je označio sa *A* za Elohim i *B* za Jahvu. Pitanje autorstva i autoritet Petoknjižja „nije dilema“ za njega. Slijedio je tradicionalno uvjerenje koje je zagovaralo Mojsija kao autora. Nažalost, koristio je krivu metodologiju; nije uzeo u obzir da bliskoistočna literatura ne može biti tretirana kao književnost u novijoj povijesti. Ipak, njegov argument vezan uz dva različita izvora unutar Postanka „s glavnim naglaskom na božanska imena kao kriterij za izvor analize“ (Arnold 2003, 623), postavio je temelje za daljnja istraživanja.

Fragmentarna i dopunska hipoteza

Zbog toga, daljnja istraživanja razvijaju različite hipoteze, kao što je fragmentarna hipoteza. Sve studije o Petoknjižju do ove hipoteze smatrale su Petoknjižje kao kolaž radova od nekoliko dokumenata (*J*, *E* i *D*). Međutim, fragmentarna hipoteza zagovara drugu teoriju – Petoknjižje je velik broj fragmenata koje je potom jedan urednik povezo (6. stoljeće pr. Kr.) u oblik koji imamo danas (Whybray 1995, 14). Alexander Geddes (katolički svećenik), J. S. Vater, i W. M. L. de Wette bili su glavni znanstvenici koji su uspostavili ovu teoriju. Kasnije je De Wette priznao samo neke dijelove ove hipoteze i koristio ih je u kombinaciji s dokumentarnom hipotezom (Whybray 1995, 14).

Kasnije, 1823. godine, Georg Heinrich August von Ewald predlaže novu metodu, najčešće zvanu dopunska hipoteza. Premisa je njegove teorije „srž jedinice dokumenta *E* je dopunjen dokumentom *J* i nitima iz knjige Ponovljenog zakona“ (Arnold 2003, 624). Dalje, prema Alexanderu, Von Ewald je prilagodio svoju teo-

- 4 Ostali glavni predstavnici izvora kritike su Johann G. Eichhorn i Ilgen K. D., obojica njemački znanstvenici iz 18. stoljeća, koji su nastavili raditi zastupajući Astrucov pristup (Carpenter, 1986, 744).
- 5 Jean Astruc rođen je 1684., a umro je 1766. Bio je francuski liječnik i osnivač moderne kritike Petoknjižja (Arnold 2003, 622).

riju i otkriva da neki dijelovi nisu mogli doći iz tri izvora (E, J i D). Nadalje, tvrdio je da postoje dva spojena E dokumenta, koja su nakon toga dopunjena od strane jahvističkog urednika. Na ovaj su način starija dokumentarna i dopunska hipoteza spojene (2012). Nezadovoljni tim otkrićima i objašnjenjima, znanstvenici su proizveli novu dokumentarnu hipotezu koja je prvotno bila općeprihvaćena.

Dokumentarna (nova) hipoteza

Nova hipoteza Grafa, Kuenena i Wellhausena⁶ imala je najviše uspjeha, ali ne u svim aspektima. U Wellhausenovu razmišljanju Petoknjižje je sastavljeno od četiri izvorno nezavisna dokumenta iz različitih razdoblja i različitih područja: jahvistički (J), elohistički (E), deuteronomistički (D) i svećenički dokument (P). Ovi su dokumenti, u nekoliko navrata, od strane nekoliko urednika i izdavača, spojeni u jednu cjelinu (Odljin 2005, 272).

Nova dokumentarna hipoteza, koja je s vremenom postala, više ili manje, općepriзнata, dobro objašnjava postojanje duplikata i paralelnih tekstova koji govore o istoj temi, ali na drukčiji način. Također, treba naglasiti da je ova teorija u nekim aspektima upitna (Odljin 2005, 272). U svome članku Jonathan Huddleston daje jednostavan opis (preuzeto iz Wellhausenove knjige *Prolegomenon to the History of Israel*):

Dokumentarna hipoteza je složena, ali je njezina osnovna kontura prilično jednostavna:

- J i E proizvele su rane verzije izraelskih osnivačkih tradicija, u vremenu između 10. i početka 8. stoljeća pr. Kr.
- D opsežno revidira ove zakone i priče u 7. stoljeću, stvara većinu Ponovljenog zakona; urednici vezani uz izvor D kombinirali su taj rad s J-E, dodajući nekoliko „D“ komponenti ranijim izvorima.
- P iz 6. stoljeća progonstva ili postprogonstva adaptirao je i sistematizirao J-E-D za teokraciju koja je obnovila hram u Jeruzalemu.
- Konačno, svećenički urednici 5. stoljeća možda su uključili i Ezru, reintegrirali su P i ne-P (JED) verzije u jednu cjelovitu JEDP verziju – Petoknjižje (Huddleston 2013, 196).

J, E, D, i P izvori

U svrhu boljeg razumijevanja, potrebno je ukratko objasniti što ova četiri izvora jesu i odakle su došla. Huddleston smatra da „svaki izvor ima svoju povijesnu okolnost, svoje omiljene riječi, vlastitu teologiju ili cilj – čak i svoju osobnost“

6 Karl Heinrich Graf (1815. – 1869.) bio je njemački starozavjetni bibličar i orijentalist. Abraham Kuenen (1828. – 1891.) bio je nizozemski protestantski teolog. Julius Wellhausen (1844. – 1918.) bio je poznati njemački biblijski učenjak i orijentalist.

(Huddleston 2013, 197). Prvo, dokument J počinje naracijom iz Postanka, 2. poglavlja i ide sve do Brojeva 22–24 (neki su stavili u J i zapis o Mojsijevoj smrti, PnZ 34); oznaka J dolazi od njemačke riječi *Jahwe*. Jedna od specifičnosti u ovom izvoru jest da je Bog prikazan gotovo ljudski, i to stvara ideju njegove prisutnosti među ljudima. Naracija J ide od stvaranja sve do ispunjenja Božjeg plana za Izrael preko patrijarha (LaSor et al. 1996, 10). Drugo, izvor E, za razliku od J, koristi ime Elohim (do Izl 3,6); Bog je predstavljen kao besprijekoran, savršen. Naracija E ide zajedno s naracijom J, ali iz perspektive sjevernog kraljevstva⁷, a većina znanstvenika slaže se da E počinje Postankom, 20. poglavljem (LaSor et al. 1996, 10). Treće, D stoji za deuteronomističku tradiciju, a time je središnji dokument knjige Ponovljenog zakona. Stilski se razlikuje od drugih izvora; njegova je glavna svrha propovijedanje Zakona, prema Von Radu i poticanje služenja Bogu. Ona počinje pričom o Jošui i završava knjigom 2. Kraljevima (LaSor et al. 1996, 11). Četvrta, P (za svećeničku predaju), „fokusira se na rodoslovlja, kultne zakone, saveze, praznike, kao što je šabat, nacрте kulturnih građevina, kao i procedure oko žrtvovanja i obreda.“ Poput E izvora, u J je naglašena Božja transcendencija – ne samo to, nego izvor također ukazuje na njegovu „svetost i suverenitet“ (LaSor 1996, 11). Većina biblijskih znanstvenika slijede ove definicije.

Kriticizam forme i tradicijsko-povijesna kritika

Početak 20. stoljeća Hermann Gunkel je odigrao veliku ulogu u uspostavi drugačije tehnike, poznate kao kriticizam forme (*Formgeschichte*) (Carpenter 1986, 3: 748-49). Arnold (2003, 627) piše da Gunkel tvrdi kako „iza J i E izvora Knjige Postanka stoji zbirka oralnih saga očuvanih stoljećima, umjesto relativno kasnih spisa nekoliko velikih pojedinih pisaca“. Naime, njegov pristup tekstu pokušava odrediti individualnu postavku života (*Sitz im Leben*) u svakom djelu, koju su prethodno previdjeli (Carpenter 1986, 3: 748-49).

Kao nasljednik kriticizma forme, pojavila se tradicijsko-povijesna kritika. Albrecht Alt i Martin Noth (a poslije i Gerhard von Rad) vodeći su znanstvenici ove metode. Oni su nastojali „opisati proces koji dovodi do formiranja dužih dokumenta izvora“ (Alexander 2012). Bio je to Noth koji je zaključio da su različiti autori J, E i P izvora koristili „zajedničku bazu teksta (ili ‘G’ za *Grundlage*)“ (Arnold 2003, 628). Houtman piše: „I Von Rad i Noth su, svaki svojim naglaskom, usmjerili pozornost na različite faze procesa kojim je Petoknjžje nastalo (*Überlieferungsgeschichte* [povijest predaje])“ (Houtman).

Kanonski i književni kriticizam

7 Obično se smatra da je ovaj dokument izrađen od strane Sjevernog Kraljevstva zbog naglaska na „Betelu, Šekemu i Josipovim plemenima Efrajim i Manaše“ (vidi LaSor et al. 1996, 10).

Unatoč svim ovim novim otkrićima, dolazi do pojave i novih kriticitizama, a stari se i dalje razvijaju kako bi se osigurao bolji uvid iz različitih kutova o stvaranju i razvoju Petoknjižja. Jedna od njih bila je kanonski kriticitizam sa svojim istaknutim znanstvenicima Brevard S. Childs i James A. Sanders. Ovaj pristup fokusira se „na konačni oblik primljenog, kanonski oblikovanoga biblijskog svjedočanstva“ (Arnold 2003, 629-30). Kanonski kriticitizam pokušava koristiti sve druge kritičke metode, ali na razuman i ograničen način (izostavili su istraživanja poput: „mikroanalize teksta ili detaljnu identifikaciju J, E, D itd.“) (Carpenter 1986, 3: 749-50). Iako većina stručnjaka više ili manje prihvaća tezu *JEDP*, no kroz kanonski kriticitizam „pokušavaju istražiti teološku poruku primljenog u obliku kanona, a ne samo pojedinačni izvor ili literarnu tradiciju koja stoji iza teksta“ (Arnold 2003, 629-30).

Sličan način prethodnom pristupu je i književni kriticitizam koji će tražiti da se tekst gleda kao cjelina i na taj način se proučava u svome trenutačnom obliku, a ne kao u prethodnim pristupima, rastavljen u dijelove (Alexander 2012). Važno je da se dokument čita i pregledava sinkronijski (u isto vrijeme), a ne dijakronijski (kroz vrijeme), što je bio slučaj do tog trenutka (Arnold 2003, 629). Osim toga, Alonso Schökel (od 1960.) i Muilenburg (od 1953.) koristili su modernu verziju književnog kriticitizma, kao alata u starozavjetnim istraživanjima (Whybray 1994, 233-34). Kao rezultat toga, mnoga su kasnija istraživanja iz 1974. godine pa nadalje koristila ovu tehniku iz koje se rodio *atomistički* pokret (Alter) koji je pokušavao objasniti „mogućnost korištenja istih tehnika za izradu manjih narativnih cjelina možda i u većim razmjerima“ (Whybray 1994, 233-34).

Trenutačno stanje proučavanja Petoknjižja

Prema Normanu Whybrayu (1995, 12-13), trenutna istraživanja Petoknjižja „nemaju konsenzus o tome kada, zašto, kako i preko koga je Petoknjižje doseglo svoj sadašnji oblik te mišljenja o datumima sastavljanja različitih dijelova razlikuju se za više od pet stotina godina.“ Ishod je ponešto obeshrabrujuć. Nakon pregleda raznih metoda u proučavanju Tore, čini se da je potrebno da se nekoliko metoda proučavanja „ujedine“ kako bi se izvukli solidni rezultati. Dakle, dokumentarna hipoteza – iako kritizirana i u nekim segmentima potpuno odbijena – od većine je američkih znanstvenika ponovno usvojena i dalje razvijana (Baden 2012). Dodatno, Baden izvještava u svome članku o novom istraživačkom sustavu kojem je „David Wright dao naziv najnoviji izvorsko-kritički pristup, ‘neodokumentarna hipoteza’, oznaka koja se sve više koristi među istomišljenicima i ostalima“ (Baden 2012). Što neodokumentarna hipoteza nastoji objasniti, na opsežan i učinko-

vit način, jest „zašto je Petoknjžje nekoherentno“ (Baden 2012).⁸ S druge strane, europski znanstvenici također su predstavili nekoliko novih i vrlo kompliciranih metoda u studijama Petoknjžja jer se većina više ne slaže s dokumentarnom hipotezom (Baden 2012).

Završne misli

Nakon čitanja opsežnog materijala i sumiranja nalaza iz različitih istraživanja, moja presuda je da su sve ove teorije upravo to – teorije s nepotvrđenim zaključcima. Ili, kako je Whybray (1995, 26–27) rekao: „Važno je shvatiti kako mi u ovakvim pitanjima u potpunosti baratamo hipotezama, a ne činjenicama. Dokaz, bilo u matematičkom ili logičkom smislu te riječi, ostat će nedostižan. Jedina činjenica na raspolaganju nam je sam tekst Petoknjžja u svojoj složenosti.“

Treba prihvatiti ono što je većina biblijskih znanstvenika prihvatila, a to je da je Petoknjžje kombinirani rad brojnih već postojećih izvora (nevažno je li Mojsije bio jedan od autora ili urednik) (Alexander 2012). Čini se vjerojatnim da će potraga za autorstvom i stvaranjem Petoknjžja, u svom sadašnjem obliku, ostati neriješena zagonetka, osim ako se u budućnosti ne pronađu nova arheološka otkrića.

Bibliografija

- Alexander, T. D. 2003. "Authorship of the Pentateuch." u: T. Desmond and David W. Backer (ur.), *Dictionary of the Old Testament: Pentateuch*. 61-72. Downers Grove, Ill.: InterVarsity Press.
- Alexander, Desmond T. 2012. *From Paradise to the Promised Land* (elektronska verzija). Grand Rapids, Mich.: Baker Academic.
- Arnold, B. T. 2003. "Pentateuchal Criticism, History of." u: T. Desmond and David W. Backer (ur.), *Dictionary of the Old Testament: Pentateuch*. 622–631. Downers Grove, Ill.: InterVarsity Press.
- Baden, Joel S. 2012. "The Re-Emergence of Source Criticism: The Neo-Documents Hypothesis." *The Bible and Interpretation*, svibanj. <http://www.bibleinterp.com/articles/bad368008.shtml> (pristupljeno 25. ožujka 2015.).
- Briggs, Richard S., and Joel N. Lohr (ur.). 2012. A Theological Introduction to

8 Zbog nedostatka prostora, za detaljnije objašnjenje ove hipoteze pročitajte cijeli članak Joela S. Badena (profesor Starog zavjeta, Yale Divinity School) na mrežnim stranicama: <http://www.bibleinterp.com/articles/bad368008.shtml>.

- the Pentateuch: Interpreting the Torah as Christian Scripture (elektronska verzija). Grand Rapids: Baker Academic.
- Carpenter, E. E. 1986. "Pentateuch." u: Geoffrey W. Bromiley (ur.), *The International Standard Bible Encyclopedia*. 4 vols. 3:740–753. Grand Rapids, Mich.: Eerdmans.
- Houtman, C. "Pentateuchal Criticism." *The New Interpreter's Dictionary of the Bible. Ministry Matters*. <http://www.ministry-matters.com.vwproxy.lipscomb.edu/library/#/dbi/86af274d1329f9991eed655c26e5f489/pentateuchal-criticism.html> (pristupljeno 25. ožujka 2015.).
- Huddleston, Jonathan. 2013. "Recent scholarship on the Pentateuch: historical, literary, and theological reflections." *Restoration Quarterly* 55, no. 4 (Siječanj 1): 193–211. ATLA Religion Database with ATLASerials. <http://web.ebscohost.com> (pristupljeno 20. veljače 2015.).
- LaSor, William Sanford, David Allan Hubbard i Frederic Wm. Bush. 1996. *Old Testament Survey: The Message, Form, and Background of the Old Testament*. Grand Rapids, Mich.: Eerdmans Publishing Co.
- Odljin, Miljenko. 2005. "Mojsije - sporna pitanja biblijskih izvještaja." *Služba Božja*, 3 (45:2005): 270–300.
- Soninno, Paul. 2010. "Torah, Torah, Torah: The Authorship of the Pentateuch in ancient and early modern times," u: J. Stephens, E. DePalma Digeser, and R. M. Frakes (ur.), *The Rhetoric of Power in Late Antiquity: Religion and Politics in Byzantium, Europe and the Early Islamic World* (elektronska verzija). 241–76. London: I.B. Tauris. <http://web.a.ebscohost.com.vwproxy.lipscomb.edu/ehost/ebookviewer/ebook/ZTAwMHhuYV9fMzU1NTY4X19BTg2?sid=c3734bb4-8b6b-4946-b29c-5a57150cd1e@sessionmgr4003&vid=2&format=EB&rid=1> (pristupljeno 25. ožujak 2015.).
- Whybray, Norman R. 1995. *Introduction to the Pentateuch*. Grand Rapids, Mich.: Eerdmans.
- Whybray, Norman R. 1994. *The making of the Pentateuch: A Methodological Study*. 1987. Repr., Sheffield, England: Sheffield Academic Press.

Monika Bajić

Authorship of the Pentateuch

Summary

This piece is a concise summary of the historical and contemporary development of Pentateuch studies in Old Testament Theology. This article aims to provide information on the possible confirmation of the Mosaic authorship. The purpose is to examine how the Documentary Hypothesis, Fragment and Supplemental Hypotheses, Form and Traditio-Historical Criticism, Canonical and Literary Criticism have helped to reveal or identify the identity of the author of the Torah. To better understand the mentioned hypotheses, this article presents a brief description of the J, E, D, and P sources.

Key words: Pentateuch, authorship, Mosaic authorship, Torah, Documentary Hypothesis, Fragment and Supplemental Hypothesis, Form and Traditio-Historical Criticism, Canonical and Literary Criticism.